У контексті нашого дослідження досить актуальною є й проблема адитивної поведінки. Адитивна поведінка – це поведінка людини, яка визначається схильністю віддаватися згубній пристрасті [168].

М.Ю.Максимова зазначає: «Особливо гостро постає проблема адитивної поведінки в підлітковому та юнацькому віці. Ми розглядаємо алкоголізм та наркоманію неповнолітніх як відхилення в розвитку особистості. Вживання психотропних речовин у підлітковому віці завжди є наслідком соціальної дезадаптації» [168,3].

Негативний вплив соціального середовища на дітей та підлітків може призводити до виникнення різноманітних проявів дезадаптивних реакцій та порушень поведінки. Це стосується як учнів загальноосвітніх масових шкіл, так і допоміжних. Проблема соціалізації розумово відсталих дітей та підлітків залишається невирішеною як в медичному, так і педагогічному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Личко А.Е. Подростковая психиатрия. - Л.: Медицина, 1985. -416 с.
2. Оржеховська В., Ковганіч Г. Здоров'я дітей - багатство нації // Педагогічна газета. - 2002. - №4. - С. 2-3.

УДК 376

НЕЙРОДИНАМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯК СКЛАДОВА ПСИХОМОТОРНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТА

Кондратюк С.М.
Хмельницький інститут соціальних технологій
ВМУРоЛ «Україна»

Стаття присвячена теоретико-експериментальному аналізу проблеми нейродинамічної характеристики. Вивчається взаємозв'язок нейродинамічної особливості особистості і навчальної діяльності студента-першокурсника.

Статья посвящена теоретико-экспериментальному анализу проблемы нейродинамической характеристики. Изучается взаимосвязь нейродинамической особенности личности и учебной деятельности студента-первокурсника.

Ключові слова: нейродинаміка, сила нервової системи, врівноваженість, збудження, гальмування.
Ключевые слова: нейродинамика, сила нервной системы, уравновешенность, возбуждение, торможение.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань навчальної діяльності є врахування взаємозв'язку між психічним і моторним розвитком, що має безпосередній стосунок до навчання. В процесі адаптації студент допускає досить багато помилок, а саме в умовах фізичної напруги це проявляється в скутості у рухах, недостатній координованості, порушенні темпу мовлення та інше. І як наслідок, велику кількість енергії студенти витрачають на те, щоб контролювати емоційні реакції, мовлення, жести, міміку, силу та темп мовлення. Незважаючи на значні зусилля студентів м'язова напруга зростає, що і негативно впливає на психічну діяльність. Нейродинаміка студента виступає важливим фактором у досягненні високого рівня розвитку здібностей до навчальної діяльності. Перенапруження нервових процесів може викликати зриви нервової діяльності, виникнення нервових захворювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження з питань психомоторної активності знайшли відображення у наукових працях М.А. Бернштейна [2], Є.П. Ільїна [3], В.В.Клименка [4], О.Р.Малхазова [5], В.П. Озерова [7], Л.С.Роговик [10], І.М. Сєченова [11], А.І.Шинкарюка [13] та багатьох інших дослідників.

Мета статті – теоретико-експериментально виявити взаємозв'язок нейродинамічної особливості особистості і навчальної діяльності студента-першокурсника.

Основний матеріал. Одним із основних критеріїв психомоторної активності студентів в період адаптації до навчальної діяльності у вищому навчальному закладі є нейродинамічна характеристика особистості.

Для дослідження даного критерію нами був використаний комплекс методів, що включав теоретичний аналіз літератури з досліджуваної проблеми, а також методики дослідження за Є.П.Ільїним [3]: «Теппінг-тест» для вивчення сили нервової системи, кінематометрична методика для вимірювання рухливості-інертності нервових процесів, кінематометрична методика для вимірювання збудження-гальмування нервових процесів. Вибірка досліджених становить 116 осіб, це студенти-першокурсники ХІСТ ВМУРоЛ «Україна».

Встановлена залежність між окремими властивостями нервової системи і властивостями особистості [1, с.89].

Так, сила збудливого процесу лежить в основі працездатності, витривалості, хоробрості, сміливості, мужності, здібності долати труднощі, самостійності, активності, наполегливості, енергійності, ініціативності, рішучості, гарячності, схильності до ризику.

Сила гальмівного процесу лежить в основі обережності, самовладання, терпіння, скритності, стриманості, холоднокровності.

Неврівноваженість за рахунок переважання збудження над гальмуванням обумовлює збудливість, схильність до ризику, гарячність, нетерпимість, переважання наполегливості над поступливістю. Такій людині властиві дії, ніж очікування і терпіння.

Неврівноваженість за рахунок переважання гальмування над збудженням обумовлює обережність, стриманість і витримку в поведінці, виключається азарт і ризик. На першому місці спокій і обережність.

Врівноваженість (баланс) гальмування і збудження припускає помірність, відповідність діяльності, статечність.

Рухливість збудливого процесу пов'язана із здатністю швидко перервати розпочату справу, зупинитися на півдорозі, швидко заспокоїтися. При цьому важко виробляється завзятість в діяльності.

Рухливість гальмівного процесу пов'язана з швидкістю мовних реакцій, жвавістю міміки, товариськістю, ініціативністю, чуйністю, спритністю, витривалістю. Такій людині важко бути скритним, прив'язаним і постійним.

Сила нервової системи - особливості нервових клітин великих півкуль витримувати більш або менш тривале і концентроване збудження, не переходячи в гальмівний стан [8, с.365].

Методика «Теппінг-тест» дозволяє оцінити функціональні можливості рухового аналізатора, а також силу процесу збудження і рухомості основних нервових процесів. Зазначимо, що залежно від властивостей сили-слабкості нервової системи студенти по-різному поводяться в навчальній діяльності, особливо в складних та напружених ситуаціях пов’язаних з опитуванням. Одні можуть працювати у шумній аудиторії з високою продуктивністю, а інші навпаки. За Є.П.Ільїним люди з сильною нервовою системою схильні до ризику, не бояться конфліктів, мають жорсткі оцінні шкали, схильні до авторитаризму, не прагнуть ретельно готуватися до майбутньої діяльності. Люди ж із слабкою нервовою системою, не схильні до ризику, прагнуть уникнути конфліктів, мають набагато більш м'які і лояльні оцінки, схильні до підкорення і залежності. Ретельно готуються до майбутньої діяльності.

Аналіз результатів дослідження дає підстави констатувати, що переважна більшість студентів із середньою та середньо-слабкою нервовою системою. Зобразимо графічно наші результати за допомогою гістограми.

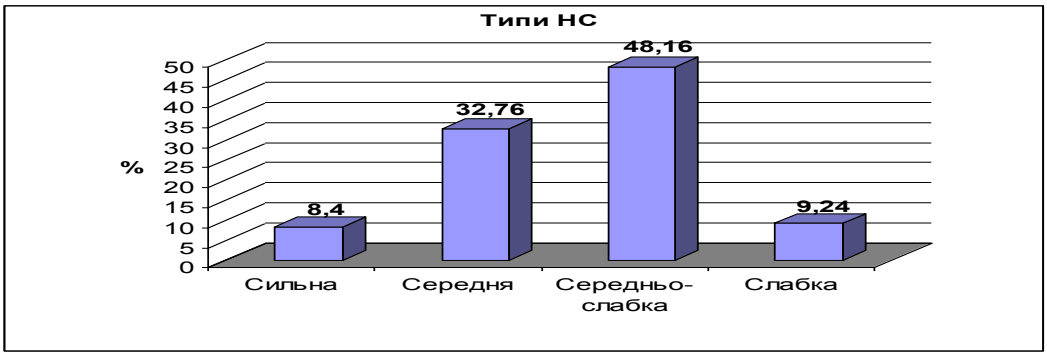

Рис.1. Відсотковий розподіл типів нервової системи

Як свідчать результати гістограми, із сильною нервовою системою у нашій вибірці становить 8,4% досліджуваних. Особливістю таких студентів з одного боку, є притаманний їм високий рівень працеспроможності, стійкості по відношенню до різних впливів. Вони без особливої напруги можуть працювати протягом довгого часу, їх не лякає відповідальна, напружена робота, навіть якщо її треба зробити за обмежений проміжок часу. Правильність їх відповідей залежить від того, який заданий темп роботи. В складних, напружених навчальних ситуаціях вони менше хвилюються, проявляють велику впевненість в собі, в своїх знаннях, можливостях, а тому вміють сконцентруватися, працювати продуктивніше, чим звичайно. Вони не відчувають дискомфорту у відповідальних ситуаціях. Розподіл уваги між декількома видами діяльності не викликає особливих трудностей. Вони менш чутливі до зауважень викладачів.

З іншого боку, їм не вдається виконувати роботу по алгоритму, шаблону. Зазначимо, що якщо дії йдуть в строгій послідовності, такі студенти часто допускають пропуски, забувають виконати ту або іншу операцію. Вони

не схильні до роботи, яка вимагає систематизації, впорядкування матеріалу, не люблять перевіряти вже виконане завдання. Переживають почуття незадоволення при одноманітній монотонній роботі, особливо в кінці виникає відволікання на інші завдання, що і приводить до низької продуктивності.

Із слабкою НС становить 9,24% досліджуваних, при напруженій роботі вони швидко втомлюються, втрачають працездатність, починають допускати помилки, поволі засвоюють матеріал. Такі студенти вважають за краще вибирати таку роботу, де рідше виникають несподівані ситуації, що вимагають певної перебудови. Вони не люблять працювати в дефіциті часу, що викликає дискомфорт, знижується якість роботи. Ефективність роботи різко падає в умовах шумної ситуації, що спричинює появу помилок. Для того, щоб уникнути можливих невдач, вони прагнуть якомога точніше виконувати завдання, складають плани в письмовій формі, багато разів перевіряють свою роботу. Полюбляють виконувати одноманітну роботу легко, практично без помилок, не перестрибують з одної операції на іншу.

Головною особливістю такої особистості студента, із показниками середньої (32,76%) і середньо-слабкої (48,16%) нервової системи, характерна середня захищеність від тривалих нервово-психічних навантажень, стресів і інших сильних дій на психіку.

Узагальнюючи результати зазначеного дослідження можна зробити висновок, що сила-слабкість нервової системи істотно впливає на індивідуальний стиль діяльності. Тому результати діагностики цієї типологічної властивості НС слід враховувати в процесі навчання і виховання при формуванні індивідуального стилю діяльності і поведінки. Люди із слабкою НС психологічно більш уразливі, ніж люди з сильною НС. Тому представники слабкої НС уникаючи напруженості у відносинах і взаємодії з іншими людьми, схильні займати підлегле, залежне положення. Представники ж сильної НС, навпаки, прагнуть лідерства, а часом – і до диктату. Це необхідно враховувати при формуванні груп і колективів, а також в процесі професійного підбору. Проте деякі компоненти комунікативних здібностей більшою мірою виражені у осіб із слабкою нервовою системою. Виявлено, що із слабкістю нервової системи пов'язана товариськість [12, с.98].

Причина індивідуальних особливостей поведінки людини обумовлена, у тому числі властивостями нервових процесів збудження і гальмування і їх різними поєднаннями.

Під рухливістю – інертністю процесів збудження і гальмування нервової системи розуміють швидкість зміни процесів збудження гальмуванням і гальмування збудженням. Рухливість НС поділяють на рухливість збудження і рухливість гальмування.

Як зазначає Ю.А. Цагареллі [12,с.65], рухливість збудження пов'язана з швидкістю реакції на несподівані подразники, швидкістю включення в нову для людини діяльність. Людина з рухомим збудженням подібна автомобілю, який на старті швидше за інших зривається з місця і набирає швидкість. А рухливість гальмування характеризує швидкість виконання команди "відставити", швидкість подолання інерції руху. Людина з інертним гальмуванням продовжує за інерцією здійснювати розпочату діяльність, не дивлячись на необхідність зупинитися або (і) переглянути мету і способи здійснення діяльності. Така людина подібна автомобілю із слабкими або несправними гальмами.

Ця діагностика здійснюється за допомогою кінематометричної методики Є.П.Ільїна, яка опирається на закономірність: збільшення амплітуди рухів викликає у досліджуваного збудження, а зменшення – гальмування.

Високий темп діяльності, швидкість реакцій характерні для людей, які володіють рухливою (в широкому розумінні) нервовою системою. Низький темп діяльності, сповільнені реакції зустрічаються у тих людей, які володіють інертною (в широкому розумінні) нервовою системою [9, с.374]. Залежно від рухливості нервових процесів студенти характеризуються різним темпом діяльності, швидкістю переключення, засвоєння матеріалу.

Таблиця 2.

Визначення рухливості – інертності нервових процесів (внутрішній баланс)

Студенти	Нервова система				
	Дуже рухлива	Рухлива	Середня	Інертна	Дуже інертна
кількість	6	36	35	34	5
% відношення	5,16	30,96	30,10	29,24	4,3

В результаті математичного обчислення отримали коефіцієнт кореляції ŕ=0,34 показує, що зв'язок рухливості-інертності нервових процесів з успішністю студентів прямий і виражений помірно.

За даними таблиці 2., можемо зробити висновок, що для інертних характерні повільність, неквапливість як при виконанні будь-якої діяльності, так і в рухах, і навіть в мові. Вони ретельно обдумують кожну дію, слово, поволі реагують на прохання. Можуть працювати довго, не відволікаючись, з високим ступенем самостійності у виконанні завдань. Їх відрізняє повільне наростання активності, але і тривале її збереження. Схильні до тривалої

роботи, повністю вислуховують пояснення, потім починають виконувати завдання. Активні в роботі за пройденим матеріалом, оскільки у них розвинута краще довготривала пам'ять, ніж короткотривала, оперативна. Характерні великі труднощі в ситуації, яка вимагає виконання різних за змістом та способом вирішення задач навіть при наявності міцних засвоєних знань. Добре виконують одноманітну роботу, навіть можуть відмовитися виконувати завдання, які часто змінюються. Надають перевагу займатися своїми справами наодинці. При самостійній підготовці до семінарських занять, вони практично нічого не встигають, так як виконання завдання проходить дуже довго, кожна непередбачувана обставина надовго їх відволікає. Багато часу і сил витрачають на дрібниці, яких майже інші не помічають.

По Є.П.Ільїну [3], інертні, володіють доброю образною пам'яттю, але недостатньо доброю словесно-логічною пам'яттю, добре концентрують увагу, але поволі перемикаються з однієї ситуації на іншу, не люблять несподіваних пропозиції; поволі працюють і формують навички, повільно адаптуються до нових умов. Ретельно готуються до майбутньої діяльності.

З рухомою НС з великим інтересом беруть участь в роботі, що має різноманітний характер, можуть успішно виконувати завдання за ситуації, коли матеріал подається у високому темпі, здатні швидко переключати увагу на новий вид діяльності. При зміні завдання швидко мобілізують сили до його виконання. Вони здатні швидко засвоювати новий матеріал і зразу ж по ньому відповідати. Проявляють високу активність при опитуванні нового матеріалу і низьку активність при повторенні пройденого. А уміння відійти від прийнятих стандартів, швидке орієнтування в матеріалі, висока швидкість підбору варіантів виконання завдання позитивно позначаються і в роботі на кмітливість. Часу в них вистачає і на підготовку до занять, і на інші справи. Вони не складають для себе ні графіків, ні розкладів, а все «тримають у голові». Вони можуть швидко прийняти рішення або змінити попередні наміри, і швидко пристосуватися до нових умов. Висока рухливість нервової системи проявляється в підвищеній активності, в особливостях мови. Під час пояснення не встигає ще викладач повідомити весь матеріал, як вже «рухливий» зрозумів думку і починає її розвивати, випереджаючи викладача або починає заперечувати на висновки даного повідомлення.

Це не означає, що в учбовій діяльності у рухомих не виникає труднощів. Найбільшу трудність вони зазнають (також як і ті, що вчаться з сильною НС) при одноманітній монотонній роботі. Швидке згасання активності, швидка втрата зацікавленості до завдання, відволікання на інші заняття приводить до низьких результатів в роботі, яка носить тривалий характер. Вони намагаються віднайти способи урізноманітнити діяльність і, якщо немає стимулювання з боку викладачів, вони починають відволікатися або просто перестають працювати.

Поняття «врівноваженість» розглядають переважно як врівноваженість за силою нервових процесів. Зазначимо, що В.Д.Небиліцин розуміє баланс як співвідношення за характером і динамікою збудливих і гальмівних умовних реакцій [6].

Баланс НС характеризується врівноваженістю між процесами збудження і гальмування. При цьому характеристикою балансу НС є не абсолютні величини збудливого і гальмівного процесів, а співвідношення між ними. У представників збудливого типу в цьому співвідношенні (балансі) переважають процеси збудження. У представників же гальмівного типу баланс зміщений у бік гальмування.

Представники збудливого типу відрізняються різноманітністю і контрастністю емоційних проявів, екзальтованістю, перепадами настроїв. Для них характерні надмірні емоційні реакції на різні зовнішні і внутрішні подразники. Їм складніше стримуватися в життєвих і виробничих ситуаціях.

Представники ж гальмівного типу відрізняються, навпаки, стриманістю і одноманітністю в емоційних проявах. Емоційні реакції таких людей на життєві і виробничі ситуації, часом, бувають недостатніми для ефективної внутрішньої мотивації. Це, у свою чергу, обумовлює їх недостатню активність в рішенні побутових і виробничих задач [12, с.75].

Визначають баланс процесів збудження і гальмування за допомогою кінематометричної методики Є.П. Ільїна з використанням кінематометра Жуковського.

Ільїн Є.П. стверджує, що по одній амплітуді (або великій, або малій) діагноз встановити не можна, оскільки перевищення на малій амплітуді є і у врівноважених, і у людей з переважанням збудження, а ті, що не доводять на великій амплітуді спостерігаються і у врівноважених, і у суб'єктів з переважанням гальмування. Тому дослідником Цагареллі Ю.А. була розроблена більш диференційована шкала де вказані сумарні величини переводів та недоводів як на великих, так і на малих амплітудах, відповідно до якої ми і діагностували свої результати. Це дає можливість усередині групи зробити більш диференційований висновок щодо досліджуваних [12, с.80-81].

Результати діагностики зовнішнього балансу можемо побачити у наведеній таблиці 3.

Таблиця 3.

Показники діагностики «зовнішнього» балансу нервових процесів

Показники зовнішнього балансу	Досліджувані	
	кількість	%
Дуже велике переважання збудження (А)	18	15,48
Велике переважання збудження (Б)	4	3,44
Невеликий зсув балансу в сторону збудження (В)	30	25,80
Врівноваженість (Г)	28	24,08
Невеликий зсув балансу в сторону гальмування (Д)	20	17,20
Велике переважання гальмування (Е)	4	3,44
Дуже велике переважання гальмування (Ж)	12	10,32

В результаті математичного обчислення отримали коефіцієнт кореляції ŕ=0,43 показує, що зв'язок збудження-гальмування нервових процесів з успішністю студентів прямий і виражений помірно.

Як видно із даних таблиці 3., частка досліджуваних 15,48% характеризує велике переважання збудження і 3,44 % з великим переважанням, це свідчить про те, що у всіх п'яти спробах як на великій, так і на малій амплітуді спостерігалося велике загальне сумарне переведення заданої амплітуди. Такі досліджувані характеризуються добрими швидкісними показниками, вони є не посидючими та не можуть довго виконувати одноманітну справу. При вирішені будь-якої проблеми вони рішучі, покладаються на себе.

У 10,32 % представників з дуже великим переважанням гальмування і 3,44 % з великим переважанням, говорить про те, що у всіх спробах як на великій так і на малій амплітуді спостерігалося не доведення. Ступінь переважання гальмування у всіх спробах визначається по сумарній величині: чим більше ця величина, тим більше переважання гальмування. Представники даної групи терплячі, можуть виконувати монотонну роботу, але мають понижені швидкісні показники.

Частка досліджуваних 24,08%, які мають врівноваженість збудження і гальмування займають по вказаних характеристиках проміжне положення.

Якщо у всіх спробах при відтворенні малої амплітуди спостерігалося перевищення, а при відтворенні великої амплітуди в деяких спробах зниження, то це свідчить про прояв невеликого зсуву врівноваженості у бік збудження

(25,8 %). Про невеликий зсув врівноваженості у бік гальмування у 17,2 % досліджуваних може свідчити той факт, що на великій амплітуді зберігалося не доведення, а на малій в деяких спробах переведення.

Результати діагностики потрібні для того, щоб оптимізувати процес навчальної діяльності при формуванні індивідуального стилю.

Висновки. Усвідомлюючи багатогранність проблеми ми зосередили увагу тільки на деяких аспектах досліджуваної проблеми і зробили спробу концептуально визначити можливу психолого-педагогічну модель адаптації студентів. Кожна людина може досягнути успіху у навчанні при зміні окремих проявів властивостей НС, що не відповідають вимогам навчальної діяльності, за допомогою певних методів тренування. Звичайно, межі можливих змін нейродинамічних властивостей обумовлені природними морфо-функціональними особливостями нервової системи можуть змінюватися дуже повільно, впродовж життя прикладаючи зусилля, і тому основні засоби налаштування на навчальну діяльність – релаксація, концентрація, ауторегуляція дихання, які діють на весь організм в цілому і – відповідно системним принципам – відбиваються на функціональному стані нервової системи [9].

Проведене дослідження переконує нас в тому, що існує зв'язок між нейродинамічним компонентом особистості і навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аверин В.А. Психология личности: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 89 с.
2. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность/Под ред.. О.Г. Газенко. Узд. Подгот. И.М.Фейгенберг. – М.:Наука, 1990. – 495 с.
3. Ильин Е.П. Психомоторная оргнизация человека: Учебник для вузов. – СПб.:Питер, 2003. – 384 с.
4. Клименко В.В. Механізми психомоторики людини. – К., 1997. – 192 с.
5. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: Монографія. – К.: Євролінія, 2002. – 320 с.
6. Небылицын В. Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. – М.: Наука, 1976.

7. Озеров В.П. Психомоторные способности человека. – Дубна:Феникс+, 2002. – 320с.
8. Психологическая диагностика: Учебник для вузов/ Под ред. М.К.Акимовой, К.М.Гуревича. – СПб.: Питер, 2006. – 652 с.
9. Психофізіологічне забезпечення бойових підрозділів в екстремальних умовах. Методичний посібник // під. ред. М.С.Корольчука,- К., 2001- 175 с.
10. Роговик Л. Психомоторика дитини. – К.: Главник, 2005
11. Сеченов И.М. Избранные философские и психологические произведения. – М.:Гос. Изд-во полит. Лит., 1947. - 647с.
12. Цагарелли Ю.А. Методы системной психологической диагностики на приборе «Активациометр». – Учебное пособие, Казань, 2009. – 254с.
13. Шинкарюк А.І. Рівні побудови рухів і смислова структура дії: Монографія.- Камянець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2008. – 200с.

УДК 37.015.3-053.6:159.937

РОЗВИТОК ПСИХОСОМАТИЧНОГО САМОСПРИЙНЯТТЯ ПІДЛІТКІВ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

Кравченко А. І.
кандидат педагогічних наук, доцент
Кривцова О. Я.
Сумський державний педагогічний
університет імени А.С.Макаренка

У статті розглядаються питання корекції заїкання підлітків через активізацію внутрішнього самоконтролю на рівні психосоматичного самосприйняття, як складової збереження здоров'я.

В статье рассматриваются вопросы коррекции заикания подростков путем активизации внутреннего самоконтроля на уровне психосоматического самовосприятия, как составляющей сохранения здоровья.

The article is devoted to the questions of correction the stuttering of teenagers by strengthening internal self-checking at the level of psychosomatic self-perception, wich is a component of health-preservation.

Ключові слова: здоров'я, заїкання, підлітки, психосоматика, самосприйняття, внутрішній контроль.
Ключевые слова: здоровье, заикание, подростки, психосоматика, самовосприятие, внутренний контроль.
Key words: health, stuttering, teenagers, psychosomatics, self- perception, the internal control.

Постановка проблеми. Питання збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління на сьогодні детально досліджується фахівцями різних галузей науки і є важливою складовою специфіки сучасного суспільства в умовах упровадження процесів глобалізації в систему освіти. Кризові явища економічного, екологічного, морального, геополітичного, демографічного характеру деструктивно впливають на розвиток особистості, нівелюють цінності людського суспільства, згубно позначаються на здоров'ї, збільшуючи кількість психосоматичних захворювань, знижуючи якість і тривалість життя населення України (за даними ВООЗ, Україна займає одне з останніх місць). У такій ситуації актуальним стає питання індивідуального розуміння здоров'я на рівні самосприйняття організму, й особливого, усвідомленого ставлення до себе як індивідуума суспільства.

Про неподільність тілесного та психічного в людині говорилося ще в канонах давньої медицини. Так, Платон відзначав: коли організм як «ціле» відчуває себе погано, то частини його не можуть бути здоровими. Пізніше виникла наука про єдність і взаємозв'язки тілесного і душевного аспектів людської природи – психосоматика.

Термін «психосоматика» був уведений у науку на початку XIX століття Heinroth J. і на сьогодні має як діагностичне, так і терапевтичне тлумачення, оскільки розкриває складні зв'язки між соціальними причинами, емоційними реакціями і станом соматичного здоров'я людини. Під психосоматичним самосприйняттям розуміють процес систематичного спостереження за фізичним станом свого тіла, на основі якого формуються самооцінка та самопідкріплення [6].

Так, ураховуючи цей аспект, вважаємо за доцільне, приділити особливу увагу підліткам із порушеннями мовлення, позбавленими коректного психолого-педагогічного, а також медико-психологічного супроводу. Такі діти у період подорослішання, залишаючись наодинці зі своїми проблемами, часто намагаються вирішувати їх